

SOSYAL MEDYADA COVID-19 AŞISI TARTIŞMALARI: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

Ahmet Önder PORSUK *
Çiğdem CERİT **

ÖZ

İlk keşfedildiği günlerden beri aşılarla ilgili tartışma sürmektedir. Günümüzde de COVID-19 aşıları hakkında yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Sosyal medyanın yaygın kullanımı tartışmaları hızlandırmış, bazen doğru olmayan bilgilerin de hızla yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmanın amacı, ülkemizin en çok takip edilen sosyal medya platformlarından biri olan Ekşi Sözlük'te açılan başlıkları inceleyerek, COVID-19 pandemisinden kurtulmanın en önemli unsurlarından biri olarak düşünülen COVID-19 aşıları hakkındaki eğilimleri anlamak ve halk sağlığı bakış açısıyla çıkarımlar yaparak ilgililerin dikkatine sunmaktır. Çalışma, Ekşi Sözlük'te COVID-19 aşılarıyla ilgili ilk başlığın açıldığı 21.01.2020 ve Türkiye'de kitlesel aşulamaların başladığı 14.01.2021 tarihleri arasında kapsamaktadır. 1142 başlık çalışmaya dâhil edilmiştir (N=1142). İncelenen başlıklardan %58,2'si (n=665) "Spekülasyon", %24,9'u (n= 284) "Tartışma" %11,3'ü (n= 129) "Mizah" ve %5,6'sı (n= 64) "Haber" olarak kategorize edilmiştir. Ülkemizde aşı temini ile ilgili tartışmaların yoğun yaşandığı 2020 yılı Aralık ayında açılan başlık sayısının diğer aylara göre istatistiki olarak önemli oranda yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Çalışmamızın sonucunda, toplumu doğru bilgilendirmeyi amaçlayan herkesin etkileşimli ve diyaloga dayalı iletişim kurmak için Ekşi Sözlük gibi platformları göz ardı etmemeleri gerektiği kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşı, Covid-19, Ekşi Sözlük, Halk sağlığı, Sosyal Medya

MAKALE HAKKINDA

* Dr., Lüleburgaz İlçe Sağlık Müdürlüğü, Kırklareli, onderporsuk@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0971-5227>

** Dr., Kırklareli İl Sağlık Müdürlüğü, cigdemcerit@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-9952-0510>

Gönderim Tarihi: 26.01.2021

Kabul Tarihi: 23.03.2021

Atıfta Bulunmak İçin:

Porsuk, A. Ö., & Cerit, Ç. (2021). Sosyal Medyada Covid-19 Aşısı Tartışmaları: Ekşi Sözlük Örneği. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 24(2): 347-360

COVID 19 VACCINE DISCUSSIONS ON SOCIAL MEDIA: EKŞİ SÖZLÜK EXAMPLE

Ahmet Önder PORSUK *
Çiğdem CERİT **

ABSTRACT

The vaccination debate has been going on since its first discovery. Today, there are intense discussions about COVID-19 vaccines. The widespread use of social media has accelerated discussions, and sometimes it has paved the way for the rapid spread of incorrect information. The aim of this study is to review the titles in Ekşi Sözlük, one of the most followed social media platforms in our country, to understand the trends about COVID-19 vaccines, which are considered as one of the most important elements of getting rid of the COVID-19 pandemic, and to bring them to the attention of the relevant people by making inferences from a public health perspective. The study covers between 21.01.2020, the date of the first title on COVID-19 vaccines in Ekşi Sözlük and 14/01/2021, the date of commencement of mass vaccination in Turkey. 1142 titles were included in the study (N=1142). 58.2% of the titles reviewed were categorized as "Speculation", 24.9% as "Discussion", 11.3% as "Humor" and 5.6% as "News". It is observed that the number of titles opened in December 2020, when discussions about vaccine supply were intense in our country, was statistically significantly higher than in other months ($p<0.001$). As a result of our study, it has been concluded that everyone who aims to correctly inform the society should not ignore platforms such as Ekşi Sözlük in order to establish interactive and dialogue-based communication.

Keywords: Vaccine, Covid-19, Ekşi Sözlük (Sour Dictionary), Public Health, Social Media

ARTICLE INFO

* MD, Ph.D., Lüleburgaz District Health Directorate, Kırklareli, onderporsuk@gmail.com,

 <https://orcid.org/0000-0002-0971-5227>

** MD, Ph.D., Kırklareli Provincial Health Directorate, cigdemcerit@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-9952-0510>

Received: 26.01.2021

Accepted: 23.03.2021

Cite this Paper:

Porsuk, A. Ö., & Cerit, Ç. (2021). Covid 19 vaccine discussions on social media: Ekşi sözlük example. Hacettepe Journal of Health Administration, 24(2): 347-360

I. GİRİŞ

İlk olarak Çin'in Wuhan kentinde tespit edilen ve takip eden süreçte küresel çapta bir salgına dönüşen COVID-19 nedeniyle insanların ekonomik ve sosyal hayatları, toplumsal ve bireysel ilişkileri olumsuz yönde etkilenmiş, alışlageldik yaşam tarzları değişmiştir. Salgın, insanlarda korku kaygı, öfke gibi olumsuz duyguları tetiklemiştir. Bu nedenle insanların COVID-19 hakkında bilgi edinme çabaları her geçen gün artmaktadır. (Hatun vd., 2020). Öte yandan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) genel direktörü Dr. Tedros'un, daha salgının başlarında yaptığı *"Biz sadece bir pandemiyle değil aynı zamanda bir infodemiyle de savaşıyoruz."* açıklaması ile birlikte gözler bilgi kaynaklarına çevrilmiştir. İngilizce olarak "information" ve "pandemic" sözcüklerinden türetilmiş bir ifade olan "infodemi" COVID-19 salgınıyla birlikte küresel düzeyde yeniden gündeme gelen bir kavram olmuştur (Gölbaşı ve Metintaş, 2020). DSÖ, COVID-19'la ilgili yayılan bilgilerle ilgili endişesini "herhangi bir türden çok fazla bilgi, uygun şekilde bağlama oturtulmamışsa, genel kamuoyunda hayal kırıklığı ve kafa karışıklığını tetikleyebilir" şeklinde dile getirmekte ve hastalıkla mücadeleyi güçleştirebildiğini, damgalamayı artırabildiğini bildirmektedir (WHO, 2020a).

Bilgi kargaşası yalnızca hastalığın kendisiyle ilgili değil, tanısı, tedavisi, hastalıktan korunma gibi pek çok konuda sürmektedir. Hastalığın bildirildiği ilk günden bu yana da adeta bilgi bombardımanı yaşanan konuların başında da hastalığa karşı uygulanacak korunma tedbirleri gelmektedir. Maske kullanımı, fiziksel mesafe ve hijyen önlemleri ilk anda korunma için uygulandıysa da gözler elbette ki olası COVID-19 aşılara çevrilmiştir. Çünkü enfeksiyon hastalıklarından korunmada en etkili yöntem yaygın aşı uygulamalarıdır. Aşılar, günümüzde her yaştan tüm bireylerin sağlığının ve iyilik hâlinin korunması için kullanılması zorunlu olan ilaçlardır. Aşılama, çocuklarda ve erişkinlerde hastalıklara karşı koruma sağlayarak, günümüze kadar dünya genelinde milyonlarca insanın hayatının kurtulmasını sağlamıştır (Erkekoğlu vd., 2020). Ancak yaygın aşılama faaliyetleri sayesinde pek çok hastalığın önemli ölçüde yok edilmiş veya azaltılmış olması artık bu hastalıkların oluşturduğu risklerinin unutulmasına, buna karşın aşının uygulanmasının getirebileceği istenmeyen etkiler gibi risklerin daha fazla dikkate alınmasına yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında, aşılamanın kendi başarılarının kurbanı oldukları söylenebilir (Özata ve Kapusuz, 2019). Bu noktada karşımıza iki kavram çıkmaktadır; aşı tereddüdü ve aşı reddi. DSÖ ve UNICEF'in (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) ortak hazırladıkları bir raporda aşı tereddüdü ve aşı reddi kavramlarının tanımları yapılmış ve iki kavram arasındaki farklar açıklanmıştır. Aşı tereddüdü kavramında, aşıya veya aşıyı sağlayıcıya güvenmeme durumu söz konusudur. Aşı tereddüdü yaşayan kişiler aşılar hakkında kararsızlık yaşamalarına rağmen aşıların tamamını yaptırabilir, bazı aşıları geciktirebilir veya aşıların tamamına ulaşabilmesine rağmen bir veya daha fazla sayıda aşıyı yaptırmayı reddedebilir (WHO, 2013). Aşı reddi kavramı ise bilinen bütün aşıları reddederek yaptırmama durumudur (Bozkurt, 2018). Halen aşı karşıtı hareketler farklı argümanlarla sürmektedir ve bu argümanlar aşı kararsızlığı yaşayan bireyleri ya da ebeveynleri de tüm aşıların reddine doğru yönlendirmektedir. Çevrimiçi medya aracılığıyla sahte veya asılsız haberlerin hızla yayılması, bağışıklama programlarına engeller sunmakta ve bu programların güvenilirliğine dair endişeler oluşturmaktadır (Yiğit vd., 2020). Günümüzde aşı karşıtı aktivistler modern çağın olanaklarından yararlanarak internet aracılığı ile toplumu etkilemeyi sürdürmektedirler (Badur, 2011). Bu etkilerden en son nasibini alanlar da COVID-19'a karşı geliştirilen aşılardır (Cinelli vd., 2020). Bazı araştırmalarda, COVID-19 virüsünün bulaşıcılık ve ölümcüllük bakımından yüksek risk oluşturması nedeniyle, aşının bir kurtarıcı olarak görüldüğü ve aşılarla yönelik olumsuz bakış açısını değiştirdiği bildirilse de, özellikle gençler arasında aşıya yönelik şüpheler sürmektedir (Memiş Doğan ve Düzel, 2020).

COVID-19 pandemisini, daha önce yaşanmış diğer büyük salgınlardan ayıran en önemli özelliklerden biri de, yanlış veya çarpıtılmış bilgilerin yayılım hızının sosyal medya sayesinde çok artmış olması ve durumun infodemi olarak kategorize edilmiş olmasıdır. Aşırı bilgi dolaşımının yanı sıra doğru olmayan haberlerin yüksek yayılım hızı, insanlarda kaygı, belirsizlik gibi duyguları arttırarak salgınla mücadeleyi olumsuz yönde etkilemiştir. Sosyal medya bir yandan dünyada salgının güncel durumu ve halk sağlığı konusunda eğitici bilgilerin paylaşılması konusunda çok yardımcı olurken, diğer yandan, yalan ya da asılsız haberlerin defalarca tekrarlanarak paylaşılmasına ve

gerçeklerin yalan ya da uydurma haberlerin çok gerisinde kalmasına da müsait bir platform haline gelmiştir (Sarioğlu ve Turan, 2020). Oysa sosyal medya platformları, halk sağlığı alanında sahadan haber/bilgi toplama, mesaj/bilgi iletme, savunuculuk ve fon yaratma ile sürekli eğitim alanlarında kullanılabilir (Harmancı, 2019). Bütün bu nedenlerle sosyal medya platformlarının izlenmesi, halk sağlığı çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, ülkemizin en çok takip edilen sosyal medya platformlarından biri olan Ekşi Sözlük'te açılan başlıkları inceleyerek, COVID-19 pandemisinden kurtulmanın en önemli unsurlarından biri olarak düşünülen COVID-19 aşılı hakkında eğilimleri anlamak ve halk sağlığı bakış açısıyla çıkarımlar yaparak ilgililerin dikkatine sunmaktır.

1.1 COVID-19 ve Aşılı

Çin, Dünya Sağlık Örgütünü (DSÖ) 31 Aralık 2019'da Wuhan şehrinde etiyolojisi bilinmeyen pnömoni vakaları hakkında bilgilendirmiştir. Şehirde bulunan deniz ürünleri pazarı ile epidemiyolojik olarak bağlantılı olduğu bildirilen vakalarının sayısı kısa zamanda artış göstermiştir. Koronavirüs ailesinin yeni bir tipine mensup virüs, 7 Ocak 2020'de Çinli araştırmacılar tarafından izole edilmiş ve ilk olarak "2019-nCoV" şeklinde adlandırılmıştır (Chen vd., 2020). Ocak ayında birçok ülkeden vakalar bildirilmeye başlanmıştır. 30 Ocak 2020'ye gelindiğinde DSÖ bu yeni koronavirüs hastalığını Uluslararası Sağlık Acil Durumu olarak ilan etmiş ve 11 Şubat'ta yeni koronavirüsün sebep olduğu hastalığın "Koronavirüs hastalığı-2019" ismiyle ve kısaltma olarak da "COVID-19" olarak adlandırılacağını duyurmuştur (WHO, 2020b).

DSÖ, 11 Mart 2020 tarihinde ise COVID-19 hakkında, Eski Yunan dilinde "tüm" anlamına gelen "pan" ve "insanlar" anlamına gelen "demos" sözcüklerinden oluşan "tüm insanları etkileyen" anlamında bir kavram olan pandemi nitelendirmesini yapmıştır. Aynı gün Türkiye'de de ilk COVID-19 vakasının görüldüğü resmi olarak açıklanmıştır (Aslan, 2020). Pandeminin ilanından yaklaşık on ay sonra, kitlesel aşılamanın başlatıldığı gün olan 14 Ocak 2021 tarihi itibarıyla COVID-19, Türkiye'de 2.364.801 kişinin hastalanmasına ve 23.495 bunlardan kişinin ölümüne (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021), dünya çapında ise toplamda 90,759,370 kişinin hastalanmasına ve bunlardan 1.963.169 kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir (WHO, 2021a).

Zayıflatılmış virüs ya da bakterilerin ya da bunların antijenik parçalarının vücuda verilerek yapay bağışıklık elde edilmesine aşılama bu amaçla kullanılan materyallere de aşı denilmektedir. Aşılama ile bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere morbiditesi ve mortalitesi yüksek olan hastalıkların önlenmesi ya da zarar verme oranının azaltılması amaçlanmaktadır (Kutlu, 2017). Aşı hem bireyi hem de toplumu koruyan bir uygulamadır. Aşılanan kişilerin sayısı arttıkça toplumda hastalık etkeninin dolaşımı engellenir, böylece toplumsal bağışıklık oluşturularak aşılammış kişilerin de hastalık etkeniyle karşılaşma riskleri azaltılır (Bozkurt, 2018). Bu nedenle aşılama, bulaşıcı hastalıkların engellemesi ve hatta ortadan kaldırılması ya da morbidite ve mortalitesinin azaltılması, yani sağlıklı bir toplum oluşturmak için maliyet etkinlik açısından bilinen en iyi yöntemdir (Haverkate vd., 2012). Aşılı, immün hücrelerin hastalık etkenlerini tanınması ve aynı patojenle tekrar karşılaştıklarında, vücuda yayılmadan önce yok etmeye hazır olmaları prensibiyle çalışırlar (IAC, 2019). Canlı zayıflatılmış, inaktive, alt birim ve toksoid aşılı olmak üzere temel olarak dört tür aşı vardır (WHO, 2021b).

COVID-19 tanımlanır tanımlanmaz, hastalığa karşı aşı geliştirme çabaları da başlamıştır. Çeşitli merkezlerce değişik türlerde aşılı geliştirilmiş ve halen de geliştirilmeye devam etmektedir. Klasik metot olarak tanımlanan virüs bazlı yöntemle üretilen aşılı Sinovac, Wuhan Institute of Biological Products/Sinopharm, Beijing Institute of Biological Products/Sinopharm ve Bharat Biotech örnekleri verilebilir. Aşı teknolojisi protein temelli olarak tanımlanan aşılı Novavax, Anhui Zhifei Longcom Biopharmaceutical and the Institute of Microbiology of the Chinese Academy of Sciences ve Medicago Inc. (VLP) örnektir. Nükleik asit bazlı (RNA&DNA) aşılı sınıfta BioNTech/Fosun Pharma/Pfizer (mRNA) ve Moderna/NIAID (mRNA) sayılabilir. Viral vektör bazlı aşılı da University of Oxford / AstraZeneca, CanSino Biological Inc./Beijing Institute of Biotechnology, Gamaleya Research Institute ve Janssen Pharmaceutical örnek olarak gösterilebilir (Kahraman ve

Altındış, 2020). Bunların yanında başta Erciyes Üniversitesi tarafından inaktif virüs aşısı teknolojisiyle üretilen 5 Kasım 2020’de klinik fazlarına geçilmiş olan aşı olmak üzere, ülkemizde de pek çok merkezde COVID-19 aşısı üretme çalışmaları da sürmektedir (Yavuz, 2020).

1.2 Ekşi Sözlük

Katılımcı sözlükler, kişilerin etkileşimleri esas alınarak ve klasik sözlüklerden etkilenilerek oluşturulmuş web uygulamalarıdır. Katılımcılar, sözlüğe yazıları ile katkıda bulunduğu için dolayı “yazar” olarak nitelendirilmektedir. Konu sınırlandırılması olmayan bu tip sözlüklerde önceden yazar olarak belirlenmiş kişiler değişik konularla ilgili olarak yorumlar yapmakta, görüşlerini bildirmektedirler (Kardeş vd., 2017). Katılımcı sözlüklerde yazarların kendi kişisel fikirlerini bazı bilgiler eşliğinde sunmaları, doğal olarak spekülasyon ve sübjektif bilgi içeriklerinin oluşturulmasına neden olmaktadır (Susar ve Narin, 2013).

Ekşi Sözlük, 15 Şubat 1999’da kendisi de sözlükte “ssg” takma adını kullanan Sedat Kapanoğlu tarafından kurulmuş bir katılımcı sözlüktür. Kurulduğu tarihte alışlagelmişin dışında yeni bir sözlük anlayışı oluşturmuş ve benzer birçok katılımcı sözlüğün kurulmasına da öncülük etmiştir (Gürel ve Yakın, 2007). Bu özelliğiyle sosyal medya ortamında, sözlüklerden ilham alınarak oluşturulan katılımcı sözlüklerin ilk örneği olduğu söylenebilir. Ekşi Sözlük, her türlü kelime ve kavram hakkında kayıtlı yazarların yorumlarını içeren ve katılımcı özelliği olan bir web sitesidir (Bilgin Ülken ve Yüce, 2020). Sloganı “Kutsal Bilgi Kaynağı” olan sözlük (Alp, 2016), bilginin ne denli geniş bir doğaya sahip olduğunu ve doğru kavramının ne denli değişken olabileceği ortaya koyan bir oluşum olarak nitelendirilmektedir (Gürel ve Yakın, 2007). Belirli bir konu hakkında basit bir şekilde başlık açıp, başlıkların altına “entry” denilen yorumlar girilerek, bilginin düzenli ve kolay ulaşılabilir olmasını sağlamayı amaçlayan Ekşi Sözlük, zamanla popülerleştikçe yazar alımları kısıtlanmış ve belirli bir sıra dâhilinde yapılmaya başlanmıştır (Yıldırım ve Başer, 2016). Yazarlar, belli bir süre “çaylak” statüsünde kalmakta, daha sonra yazar (sözlükteki tanımıyla “suser”) olabilmektedirler (Akkılıç, 2018). Sözlüğe ait istatistiklere erişim bulunmamaktadır ancak sözlüğün kuruluşunun yirminci yılına özel olarak açıklanan verilere göre aktif yazar sayısı 115.852, aktif konu sayısı 5.947.459 ve konulara girilmiş entry sayısı ise 36.133.532’dir (akt. Cerrah ve Baran, 2020).

Türkiye’de en sık ziyaret edilen sosyal paylaşım siteleri arasında, gerçek kullanıcı sayısı sıralamasında ilk üçte sırasıyla google.com, youtube.com ve facebook.com’un bulunduğu listede, eksisozluk.com on ikinci sırada yer almaktadır. Sosyal paylaşım siteleri içerisinde ekşi sözlük, benzeri katılımcı sözlük siteleri içerisinde birinci sırada görülmektedir (IAB Türkiye İnternet Ölçümleme Araştırması, 2019).

II. YÖNTEM

Ekşi Sözlük, klasik sözlükler gibi bir başlığa tanım ya da tanımlar yazılmış ve her bir başlığın tek bir yazarı olan bir yapı değildir. Yazarların açtığı başlıkların altına başka hiçbir yazarın eklemesi yapmadığı başlıklar olabileceği gibi, bir madde hakkında yüzlerce yazarın fikir belirttiği başlıklar da olabilmektedir. Sözlük, yazarların ilgi gösterdikleri konularda birbirine benzer, aynı kapsamda başlıklar açılmasına da olanak sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında konu hakkında açılan başlıkların ve bu başlıkların altına yazılan yorumların sayısal değerleri bir bakıma da konuya gösterilen ilgiyi yansıtmaktadır. Bu açıdan konumuzla ilgili başlıkların niceliksel yönden incelenmesi gerekli görülmüştür. Diğer bir açıdan bakıldığında ise başlıkların altındaki yazar yorumları, yazarların konu hakkındaki sübjektif bakışlarını yansıtmaktadır. Bazen aynı başlık altında yazarların birbirlerinden çok farklı yorumlar yapabildikleri, başlıklara kendi dünya görüşlerine göre açıklamalar ekleyebildikleri de görülmektedir. Bu açıdan başlıkların sadece sayısal değerlerle incelenmesinin yetersiz olacağı ve içerikleri açısından da yani nitelikleri bakımından da incelenmesi gerektiği düşünülmüştür. Literatürde değişik yöntemlerin birlikte kullanıldığı çalışmalara rastlanmaktadır (Rhodes vd., 2020, Heyerdahl vd., 2021). Bu nedenle çalışmamızda Ekşi Sözlükte COVID-19 aşılılarıyla ilgili açılan başlıkların analizinde nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

Nitelik bir kavramın ne, nasıl, ne zaman, nerede ve neden gibi özellikleriyle ilgili ilgilidir. Nitel araştırmalarda anlamlar, kavramlar, tanımlar, özellikler, mecazlar, semboller, tarifler araştırılabilir. Nicel araştırmalarda ise araştırılan konunun sayısı, ölçüsü, dağılımları gibi özelliklerine odaklanılır (Berg ve Lune, 2015). Nitel araştırmalarda çoğunlukla çevreyle, süreçle ve algılarla ilgili olmak üzere üç tür veri toplandığı ve bu verilerin toplanmasında da en yaygın olarak görüşme, gözlem ve yazılı materyallerin incelenmesi (doküman analizi) yöntemlerinin kullanıldığı bildirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Bu çalışmada Ekşi Sözlük yazarlarının COVID-19 aşılara yaklaşımlarını belirlemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi benimsenmiştir. Ekşi Sözlük web sitesinde yazarların COVID-19 aşılara yönelik ürettiği başlıklar doküman olarak incelenmiştir. Araştırmanın verilerine Ekşi Sözlük sosyal paylaşım sitesinin <https://eksisozluk.com/> internet adresinden erişilmiştir. Ekşi Sözlük sitesinde, başlıklarda istenilen kelimeleri aramayı mümkün kılan bir iç arama motoru bulunmaktadır. Bu arama motoru kullanılarak aşı ve aşı kelimesinin aşısı, aşısı, aşından vb. ek almış halleri anahtar kelime olarak aratılmıştır. Çalışmanın tarih aralığının başlangıcı olarak, COVID-19 aşlarıyla ilgili ilk açılan başlığın tarihi olan 21.01.2020, bitişi olarak da Türkiye’de kitlesel aşılama başlatıldığı 14.01.2021 tarihi alınmıştır. Ekşi Sözlükte aratılan anahtar kelimelerle 1930 başlığa ulaşılmıştır. Bu başlıkların bir kısmının, örneğin “ekmek aşı” başlığında olduğu gibi, tıbbi bir uygulama olan aşı hakkında değil, yöresel bir aşı türü hakkında açıldığı görülmüştür. Bazı başlıklar ise örneğin “yarma aşı” başlığında görüldüğü gibi zirai aşı uygulamasıyla ilgilidir. Benzer şekilde veteriner aşılarda ve COVID-19 dışındaki bulaşıcı hastalıkların aşlarıyla ilgili de açılmış çok sayıda başlık bulunmaktadır. Bu türde araştırmamızın ilgi alanı dışında kalan tüm başlıklar kapsam dışında bırakılarak 1142 başlık çalışmaya dahil edilmiştir (N=1142). Veriler, içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi tekniğinde birbirine benzeyen veriler kategoriler altında toplanır (Karataş, 2015). Çalışmamızda başlıklar Spekülasyon, Tartışma, Mizah ve Haber olmak üzere dört kategori olarak sınıflandırılmıştır. Spekülasyon kelimesi Türk Dil Kurumunca yayımlanan Güncel Türkçe Sözlük’te “saptırma, kurgu ve (ticarete) vurgunculuk” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Herhangi bir güvenilir kaynak vermeden, yazarların kendi kişisel düşüncelerini ya da geleceğe yönelik tahminlerini yansıtan başlıklar “Spekülasyon” olarak nitelendirilmiştir. Güvenilir bir kaynak vererek bir bilgi aktarıp, kendi yorumlarını da ekleyerek açılmış ve diğer yazarların da yine kaynak göstererek başlık sahibini destekleyen ya da karşıt görüşlerini belirttikleri başlıklar “Tartışma” olarak nitelendirilmiştir. Sadece şaka, güldürme maksadıyla yazıldığı ilk anda belli olan başlıklar “Mizah” olarak nitelendirilmiştir. Güvenilir bir kaynaklar gösterilerek, yazarın kendi yorumunu katmadan okuyuculara doğrudan aktarımda bulunduğu başlıklar ise “Haber” olarak nitelendirilmiştir.

Verilerin sunumunda Ekşi Sözlük’te kullanılan jargona sadık kalınarak başlıkların altına yazılan yorumlar “entry”, bu yorumların yazılma işlemi de “entry girmek” olarak adlandırılmıştır. Başlıklar niteliklerine göre kategorize edilmesinin yanında, entry sayısı, entrylerin giriliş aralığı, girildiği gün, ay gibi nicel özellikleri bakımından da analiz edilmiştir. Nicel veriler sayı, yüzde, ortalama olarak sunulmuş, verilerin analizinde SPSS 22.0 paket programından yararlanılmıştır. İstatistiksel analizlerde Kolmogorov-Smirnov testi kullanılarak dağılımın normalliği kontrol edilmiş, normal dağılmayan veriler Kruskal-Wallis, Mann Whitney U ve ki kare testleri kullanılarak analiz edilmiştir. İstatistiksel farklılığın belirlenmesinde p değerinin 0,05’in altında olan değerler anlamlı kabul edilmiştir.

III. BULGULAR

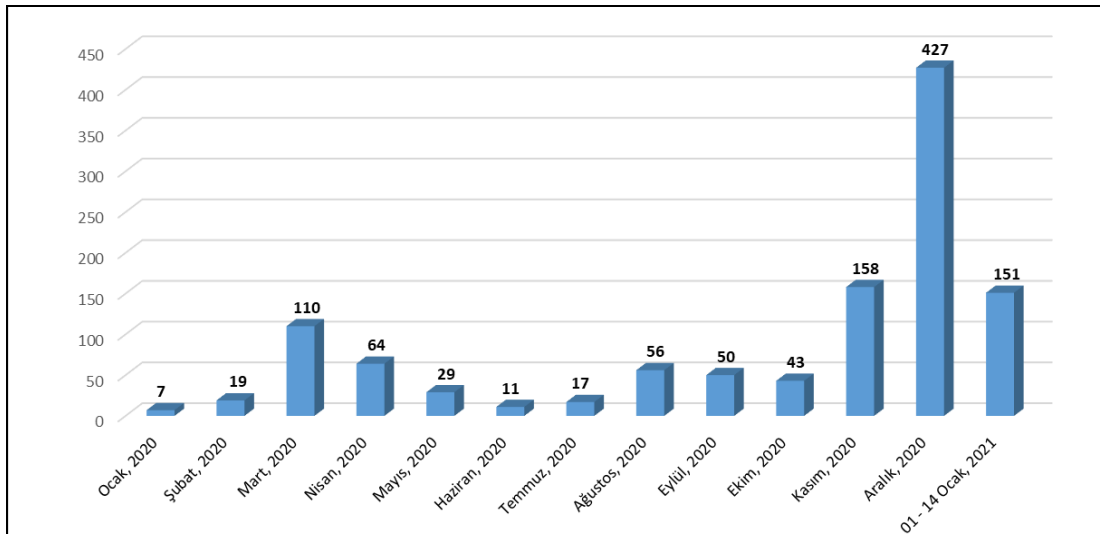
Ekşi Sözlükte “aşı” başlığı 21.11.2000 tarihinde açılmıştır. Bu başlığa COVID-19 aşlarıyla ilgili ilk yorumun 07.12.2020 tarihinde girildiği görülmektedir. Benzer şekilde eski tarihlerde açılmış, sonradan COVID-19 aşlarıyla ilgili entryler girilmiş aşı karşıtı (açılış tarihi: 12.04.2012), aşı karşıtlığı (açılış tarihi: 02.01.2019), yerli aşı (açılış tarihi: 20.09.2012), aşı yaptırmaya mecbur değilim hareketi (açılış tarihi: 04.01.2011), aşı karşıtlarına uygulanan faşizm (açılış tarihi: 28.03.2019), aşı üretmeyip dışa bağımlı olmak (açılış tarihi: 30.10.2009), milli aşı (açılış tarihi: 25.10.2014) gibi başlıklar bulunmaktadır. Ancak doğrudan COVID-19 aşlarıyla ilgili açılan ilk başlık, 21.01.2020 tarihinde “corona aşısı” şeklinde ve “köpeğime her yıl vurdurduğum corona virüsünden koruyan aşı. not: bu aralar medya sonucu popüler olmuş gibi görünüyor. insanlar da aşılınmaya başlarsa hiç şaşırım.”

tanımı yazılarak açılan başlıktır. Bu başlığı takiben çalışmamızın kesim noktası olarak kabul ettiğimiz 14.01.2021 tarihine kadar toplamda 1.142 başlık açılmış olup, bu başlıkların altına 21.026 entry girilmiştir. İncelenen başlıklardan %58,2'si (n=665) "Spekülasyon", %24,9'u (n= 284) "Tartışma" %11,3'ü (n= 129) "Mizah" ve %5,6'sı (n= 64) "Haber" olarak kategorize edilmiştir.

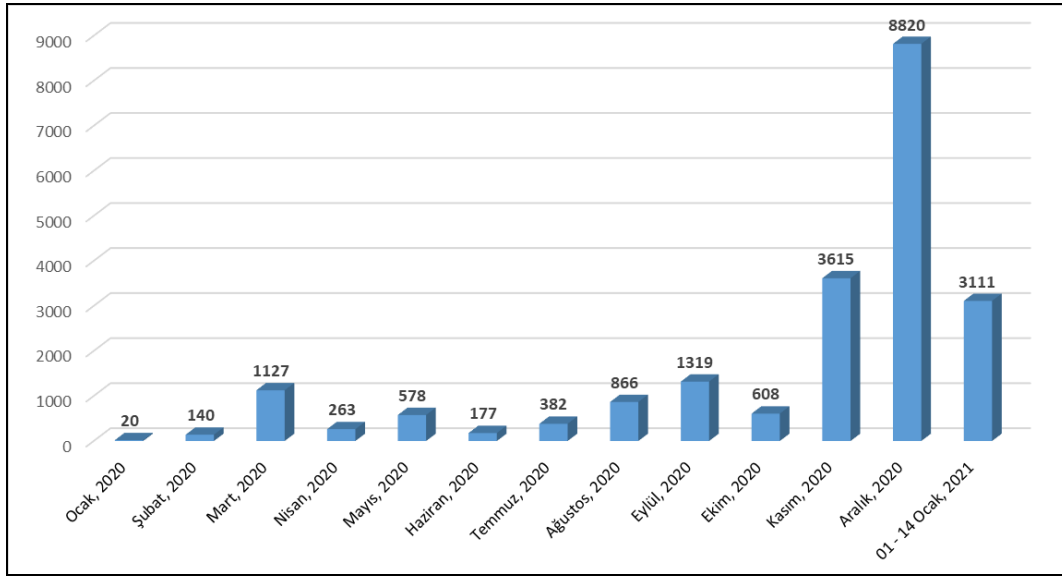
Ekşi Sözlük'te yazarların bazen mevcut başlıklar altına yorum girmeyi, bazen de tartışılacak ya da bilgi verilecek konu hakkında benzer ama ayrı başlık açmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Bir diğer gözlem de özel isimler dahil gerek başlıklarda gerekse entrylerde büyük harf kullanılmaması ve imla hatalarının düzeltilmemesidir. Sözlüğün formatı gereği aynı konularda benzer başlıklar açılmasına izin verildiğinden 24.02.2020 tarihinde "koronavirüs aşısı", 28.02.2020 tarihinde "korona aşısı", 10.03.2020'de "COVID-19 aşısı", 17.11.2020'de "covid-19 aşıları" ve 02.12.2020 tarihinde de "covid 19 aşısı" gibi başlıkların açıldığı görülmektedir. En fazla ilgi gören, başka bir deyişle en fazla entry girilen başlık ise "Pfizer Biontech COVID-19 aşısı" başlığıdır. Yazarı başlığı "en güvendiğim COVID aşısı. Alman Biontech Amerikan Pfizer ve Çinli bir firmanın ortak aşısı. ABD ve Almanya'nın tekniğine güveniyorum Çinli firma ise üretimde işe yarar malum Çin çok kısa sürede milyarlarca doz üretebilir. keşke plebebo etkisi olmadan aşının gönüllüsü olabilsen." şeklinde açmıştır. Başlık, herhangi bir kaynağa dayanmadığı, sadece yazarının görüşlerini belirttiği için spekülasyon olarak nitelenmiştir. Ancak başlığa, açıldığı 09.09.2020 tarihinden çalışmamızın kesim noktası itibarıyla son entrynin girildiği 14.01.2021 tarihine kadar geçen sürede toplam 684 entry girilmiştir. Bu entryler arasında haber niteliğinde, mizah niteliğinde, tartışma niteliğinde olanlar da vardır. Bu bulgu fazla sayıda entry girilmiş çok sayıda başlık için genellenebilir. Aynı konuda bazı yazarlar son derece ciddi, bilimsel kaynaklara dayanarak entryler girerken, bazı yazarlar da mizah türü entryleri tercih edebilmektedirler. En çok ilgi gören başlıkların ikinci sırasında açıldığı 8.12.2020 tarihinden son entrynin girildiği 10.01.2021 tarihine kadar geçen sürede 466 entry girilmiş olan "aşı üretse korkmadan alınacak firmalar" başlığı bulunmaktadır. Ancak açıldığı tarihten itibaren en kısa sürede en fazla ilgiyi çeken başlık ise çalışmamızın kesim tarihi olan 14.01.2021 günü açıldığı saat 13:28'den 23:45'e kadar yaklaşık 10 saatte 352 entry girilen "covid19asi.saglik.gov.tr" başlığı olmuştur. Oysa en çok entry girilmiş olan "Pfizer Biontech COVID-19 Aşısı" başlığına açıldığı 09.09.2020 tarihinden sonra ilk girilen entrynin 30.09.2020 tarihinde girildiği görülmektedir.

Ekşi Sözlük'te COVID-19 aşılıyla ilgili açılan başlıkların aylara göre dağılımı Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Ekşi Sözlü'te Covid-19 Aşılıyla İlgili Açılan Başlıkların Aylara Göre Dağılımı

Açılan başlıkların aylara göre dağılımında ülkemizde aşı temini ile ilgili tartışmaların yoğun yaşandığı 2020 yılı Aralık ayında açılan başlık sayısının diğer aylara göre istatistiki olarak önemli oranda yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). Açılan başlıklara girilen entry sayılarının aylara göre dağılımları da Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. Covid-19 Aşlarıyla İlgili Açılan Başlıklara Girilen Entrylerin Aylara Göre Dağılımı

Başlık başına düşen entry oranının 4,11 ile en düşük Nisan ayında, en yüksek de 26,38 ile Eylül ayında görüldüğü tespit edilmiştir. Açılan başlıklara girilen entry sayılarının aylara göre dağılımların da istatistiki olarak anlamlı fark vardır ($p < 0,001$). Başlıkların açıldığı günlere göre dağılımı Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. COVID-19 Aşlarıyla İlgili Açılan Başlıkların Açıldığı Günlere Göre Dağılımı

Günler	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde	P*
Pazartesi	179	15,7	15,7	
Salı	189	16,5	32,2	
Çarşamba	193	16,9	49,1	
Perşembe	196	17,2	66,3	<0,001
Cuma	147	12,9	79,2	
Cumartesi	104	9,1	88,3	
Pazar	134	11,7	100,0	
Toplam	1142	100,0	-	

* Tek örneklem ki kare testi kullanılmıştır.

IV. TARTIŞMA

Aşıyla ilgili ilk tartışmaların 1800’lü yıllarda Edward Jenner aşı konusunda yaptığı çalışmalarla aynı dönemde yaşayan bir din bilgini olan E. Massey’in, hastalıkların insanlara tanrı tarafından bir ceza olarak gönderildiğini ve bu nedenle de hastalıkları önlemeye çalışmanın, tanrıya karşı çıkmak anlamına geleceğini ve aşılama yapmanın şeytana uymak olacağını iddia etmesiyle başladığı bildirilmektedir (Badur, 2011). Ülkemizde ise aşıyla ilgili tartışmaların aşı reddine dönüşmesi 2010 yılından sonra başlamıştır. Nitekim bulgularımızda da görüldüğü gibi “aşı yaptırmaya mecbur değilim hareketi” isimli başlık 2011 yılında açılmıştır. Ancak 2015 yılında çocuklarına aşı yaptırmak istemeyen bir savcının Sağlık Bakanlığına karşı açtığı davayı kazanması adeta bir milat olmuş, çocuklarına aşı yaptırmak istemeyen ailelere bir örnek oluşturmuştur. Bu olayı takiben çocuklarına aşı yaptırmak istemeyen ailelerin sayısında önceki yıllara göre önemli artışlar gözlemlenmiştir (Yiğit vd.,

2020). Bu tartışmalardan yeni piyasaya çıkan bir aşının etkilenmemesi düşünülemez. Ama COVID-19 aşılı konusunda ilginç olan, aşılardaki tartışmaların, bilim dünyasına paralel olarak sağlık profesyoneli olmayan insanlar arasında da henüz aşılarda piyasaya çıkmadan önce başlamış olmasıdır. Kuşkusuz bu durumda COVID-19 pandemisinin çok geniş kitleleri etkilemesinin ve insanların yaşadıkları olumsuz durumdan kurtulmak için adeta bir mucize beklemelerinin büyük etkisi vardır. Tabii bu tartışmaların çığ gibi büyümesinde sosyal medyanın da etkisi yadsınmaz. Ancak böyle bir ortamda, sosyal medyayı takip ederek bilgiye ulaşmaya çalışanlar açısından, bazen neyin doğru, neyin yanlış olduğunu da ayırt etmek çok zor hale gelebilmektedir. Tarih boyunca yanlış bilgiler ve söylentiler değişik amaçlarla ortaya atılmış olsa da internetin ortaya çıkmasıyla birlikte yalan haberlerin yayılma hızının çok attığı görülmektedir. Özellikle pandemi sürecinde bu sorun çok ciddi boyutlara ulaşmış, neredeyse her gün yeni sahte haberler üretilerek sosyal ağlarda dolaşıma sunulmuştur. Bu haberlerin doğru olduğuna inananlar da sosyal medyada daha hızlı yayılmasına katkı vermişlerdir (Aydın, 2020). Çalışmamızda da başlık kategorileri içinde en fazla spekülasyon nitelikli başlığın tespit edilmesi bulgumuz, bu bilgilerle örtüşmektedir.

Çalışmamızda her ne kadar spekülasyon nitelikli başlıklar çoğunlukta gibi gözükse de yazarların doğru bilgiye ulaşmak amacıyla açtığı anlaşılabilir başlıklar da dikkat çekmektedir. Örneğin “corona günlerinde düzenli aşı çıkmaz” başlığını açan yazar “4 aylık bir bebeğimiz var ve düzenli aşılarını yaptırmak zorundayız. Bugün yarın sağlık ocağına gitmemiz bekleniyor ama şu ortamda el kadar çocukla oraya gitmek istemiyoruz. Bizim gibi bir çok tedirgin aile var, sadece yakın çevremizde bile bunu görebiliyoruz fakat nedense il sağlık kuruluna kadar aramama, twitter üzerinden bakana ulaşmaya çalışmama rağmen hiç kimse bunu dile getirmiyor maalesef. Sözlükteki doktor arkadaşların tavsiyelerini duymayı çok isteriz tabii ki ama markete, bakkala bile gitmeye çekinirken, 4 aylık bebekle, her kendini kötü hissedenin ilk uğradığı yer olan sağlık ocağına gitmek ne kadar mantıklı? üstelik bir çok aile hekiminin virüsü aldığı haberleri havada uçuşurken. Lütfen sözlük, yardımcı olun bunu yayalım bu konuda bir şey yapılsın bir önlem, içimizi rahatlatacak herhangi bir şey çocuğumuzun virüslere açık hale gelmesiyle, coronaya yakalanma riski arasında çaresiz kalmış durumdayız.” yazmıştır. Bu başlığın altındaki entrylerde diğer yazarların da konu hakkındaki serzeniş ve endişeleri görülmekte, bazı yazarlar kendi görüşlerine göre açıklamalar yapsalar da, yazarların endişelerini giderecek ve belki de bir veya daha fazla sayıda bebeğin bu endişelerden dolayı olması gereken aşılarından mahrum kalmasına engel olabilecek bilimsel bir açıklama görülmemektedir. Dikkat edilirse başlığı açan yazar başka bir sosyal medya platformu olan Twitter üzerinden de sorusuna yanıt bulmaya çalışmıştır. Ancak 2014 yılında yapılan bir çalışmada, Sağlık Bakanlığının hem geleneksel hem de sosyal medyayı hedef kitlelere ulaşmak için etkin kullandığı, ancak takipçileriyle etkileşim gerçekleştireceği çalışmalar yapmadığı, yani Bakanlığın takipçilerinden gelen mesajlara yanıt vermediği ve iletişimi tek yönlü mesaj gönderimi şeklinde sürdürdüğü bildirilmiştir (Yıldırım, 2014). Tabii burada hemen sosyal medya aracılığıyla iletişim kurmanın bazı zorlukları gündeme gelmektedir. Örneğin çalışmamızda incelediğimiz Ekşi Sözlük’ün kendisine özel bir iç denetim mekanizması bulunsa da entrylerde zaman zaman küfür, aşağılama, hatta hakaret söylemleri olabilmektedir (Yalçın, 2015). Kimi zaman da iç denetime takılmamak ya da hukuki bir işleme maruz kalmamak amacıyla sözlük jargonu ile birden fazla kelimenin baş harfleriyle oluşturulmuş kısaltmalar ya da kelimenin bazı harfleri değiştirilerek oluşturulan yeni kelimeler küfür olarak kullanılabilir (Güneş, 2009). Bir kamu kurumunun bu tip söylemlerle aynı üslupla tartışması elbette düşünülemez ama, yazılanların hiç birine de cevap verilmemesinin örneğimizde görüldüğü üzere istenmeyen sonuçlara yol açması muhtemeldir. Bu nedenle doğrudan bir cevap verme şeklinde olmasa bile, karşılıklı iletişimi sağlamanın mekanizmaları oluşturulmalıdır.

İlginç olduğu düşünülen diğer bir bulgu da COVID-19 aşılıyla ilgili açılan başlıkların yüzde ondan fazlasının mizah olarak kategorize edilebilmesidir. Dünya çapında milyonlarca insanın hastalanmasına, büyük acılar çekmesine ve hatta ölümüne yol açan bir hastalıktan kurtuluş umudu olarak görülen aşılarda mizah üretilmesi ilk anda şaşırtıcı gelebilir. Ancak salgının ilk günlerinden beri sosyal medyada paylaşılan mizahi ürünlerin arka planında virüse karşı kendini üstün hissetme, yaşanan stresi mizah ile azaltma ihtiyacı bulunduğu bildirilmektedir (Yıldız, 2020).

Çalışmamızda açılan başlık sayısının haftanın günlerine dağılımında en fazla sayıda başlığın perşembe günleri, en az sayıda başlığın da cumartesi günleri açıldığı görülmektedir ki fark istatistikî olarak anlamlıdır. Az sayıda başlık açılması konusunda ikinci sırada da Pazar günlerinin geldiği saptanmıştır. Bu verinin sosyal medya aracılığıyla topluma mesajlar iletmek ya da etkileşimli iletişim kurmayı düşünen sağlık otoriteleri için önemli olacağı düşünülmektedir. Çalışmamız süresince COVID-19 aşılılarıyla ilgili başlık açan yazarlar konuya çalışma günlerinde daha fazla ilgi göstermişlerdir.

Çalışmamızda, Ekşi Sözlük'te açılan başlıkların ve bu başlıkların altına girilen entrylerin sayılarının, COVID-19 aşılılarının ülkemizde de kullanıma sunulmasının tarihi yaklaştıkça artan ilgi ve toplumun bilgi alma çabalarına paralel olarak arttığı tespit edilmiştir. Bütün dünyayı etkileyen ve halen de etkilemeye devam eden COVID-19 salgını sürecinde her birey bu salgınla ilgili her gelişmeyi öğrenmek istemekte, bu durum da bilgi kirliliğini içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Aynı konuyla ilgili bir günde defalarca farklı bilgiye rastlanabilmektedir (Soğukdere ve Öztunç, 2020). Aslında bu yaşananlar Türkiye'ye özgü bir durum olmayıp, dünyanın çeşitli yerlerinde sosyal medya platformları üzerinden COVID-19 aşılı hakkında tartışmalar sürmektedir (Johnson vd., 2020; Puri vd., 2020, Wilson ve Wiysonge, 2020). Her sosyal medya kullanıcısının aynı zamanda içerik üreticisi olabildiği bir ortamda denetim imkânsız hale gelmiştir (Kavaklı, 2019). Bu nedenle doğru bilgiyi yaymak isteyen tüm kurumların sosyal medya platformlarına daha fazla ilgi göstermesi gerektiği anlaşılmıştır.

Bu araştırmada nicel yöntemlerin yanında, nitel araştırma yöntemleri de uygulanmıştır. Nitel araştırmalar araştırmacının ideolojisinden etkilenme eğilimindedir. Araştırmacının mümkün olduğunca sahip olduğu düşüncelerden, ideolojilerinden arınmaya çalışması, objektif olmaya özen göstermesi gerekir. Ancak araştırmacının, araştırdığı konuya karşı tamamen objektif olması ve tümüyle dışarıdan bakması mümkün değildir. Araştırmacının sahip olduğu kültürel birikim, sosyodemografik koşulları araştırmacının görüşlerinin şekillenmesine etki eder. Bu şekillenme neticesinde de araştırmacı incelediği konuya kendi bakış açısıyla bakar. Bu nedenle araştırmacının tamamen nesnel bir araştırma yapması, aslında pek mümkün değildir (Yalçın, 2015). Çalışmamız yapılırken mümkün olduğunca objektif olmaya gayret edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle başlıkların kategorize edilmesinde sübjektif kararlar verilmesi kaçınılmaz olmuştur. Çünkü Ekşi Sözlük'ün doğası gereği yazarlar, bilimsel kaynaklar göstererek objektif bilgiler verdikleri, bu nedenle haber olarak kategorize edilen başlıklarda dahi mizah olarak nitelendirilebilecek ifadeler de kullanabilmekte, bazen de kendi duygu ve düşüncelerini de birkaç cümleyle belirtebilmektedirler. O nedenle bazı başlıkların kategorilerinin keskin sınırlarla ayrılması da her zaman mümkün olmayabilmektedir. Bu durumun araştırmanın en önemli kısıtlılığı olduğu düşünülmektedir. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da Ekşi Sözlük'te yazarların başlıklarını ve yazdıkları entryleri silmelerine izin verilmesidir. Çalışmamızda sunduğumuz nicel veriler, çalışmanın kesim tarihi itibarıyla teyit edilmiş olmalarına rağmen, bu dinamik süreç nedeniyle zaman içerisinde değişiklik gösterebilir.

V. SONUÇ

Çalışmamızda, ülkemizde yoğun takip edilen sosyal medya platformlarından biri olan Ekşi Sözlük'te COVID-19 aşılılarına büyük ilgi gösterildiği görülmüştür. Ancak konuyla ilgili açılan başlıkların çoğunluğu spekülasyon niteliğindedir. Bu bulgumuz, başta Dünya Sağlık Örgütü olmak üzere, çok yaygın şekilde dikkat çekilen infodemi kavramını bir kez daha hatırlatmıştır. Tüm sosyal medya platformlarında olduğu gibi Ekşi Sözlük'te de doğru bilgilerin yanlış bilgilere karışması veya yanlış bilgilerin karşıt görüş gelmediği için doğru gibi algılanmasının mümkün olduğu gözlenmiştir. Ayrıca bir diğer bulgumuz olan, bir bilgi kaynağı olarak Ekşi Sözlük'e başvuruluyor olması, toplumun doğru bilgiye ulaşma çabasının kesinlikle karşılıksız bırakılmaması gerektiğini düşündürmüştür. Bütün bu bulgular ışığında, çok yoğun ilgi gören bir konuda topluma doğru bilgiler ulaştırma fırsatının kaçırılmaması gerektiği ve toplumu doğru bilgilendirmeyi amaçlayan gerek kamu otoritesinin, gerekse uzmanlık dernekleri gibi sivil toplum örgütlerinin etkileşimli ve diyaloga dayalı iletişim kurmak için Ekşi Sözlük gibi platformları göz ardı etmemeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akkılıç, S. (2018). *Bir ötekileştirme mecrası olarak sosyal medya: Ekşi sözlük ve Ermeniler* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alp, H. (2016). Çingenelere Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük'te Yeniden Üretilmesi. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi* 3(2), 143-172.
- Aslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve Covid-19. *Ayrıntı Dergisi*, 8(65), 35-41.
- Aydın, A. (2020). Post-truth dönemde sosyal medyada dezenformasyon: Covid-19 (yeni koronavirüs) pandemi süreci. *Asya Studies*, 4(12), 76-90.
- Badur, S. (2011). Aşı karşıtı gruplar ve aşılarla karşı yapılan haksız suçlamalar. *ANKEM*, 25(ek-2), 82-86.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilgin Ülken, F., & Yüce, N. (2020). Yeni medyada kadın bedenine yönelik ayrımcılık: Ekşi sözlük örneği. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 40-79.
- Bozkurt, B. H. (2018). Aşı reddine genel bir bakış ve literatürün gözden geçirilmesi. *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, 8(1), 71-76.
- Cerrah, L., & Baran, M. (2020). Katılımcı sözlüklerde yaşlı ve yaşlılık algısı. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 99-126.
- Chen, H., Guo, J., Wang, C., Luo, F., Yu, X., Zhang, W., ... & Zhang, Y. (2020). Clinical characteristics and intrauterine vertical transmission potential of COVID-19 infection in nine pregnant women: a retrospective review of medical records. *The Lancet*, 395(10226), 809-815.
- Cinelli, M., Quattrocioni, W., Galeazzi, A., Valensise, C. M., Brugnoti, E., Schmidt, A. L., ... & Scala, A. (2020). The covid-19 social media infodemic. *Scientific Reports*, 10(1), 1-10.
- Erkekoğlu, P., Köse, S. B. E., Balcı, A., & Yirün, A. (2020). Aşı kararsızlığı ve COVID-19'un etkileri. *Literatür Eczacılık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 208-220.
- Gölbaşı S., & Metintas S. (2020). COVID-19 pandemisi ve infodemi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5(Special Issue), 126-137.
- Gürel, E., & Yakın, M. (2007). Ekşi sözlük: Postmodern elektronik kültür. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 202-220.
- Güneş, A. (2009). Mizah dergilerinde ve internette küfürlü sözlerin yazımları. *Acta Turcica*, 2(1), 62-67.
- Harmancı, H. (2019). Sosyal medya ve halk sağlığı. İçinde Piyal B, Editör. *21. Yüzyılda Halk Sağlığı: Değişen Dünya, Değişen Sorunlar* (1. Bs.), ss: 84-88. Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Hatun, O., Dicle, A. N., & Demirci, İ. (2020). Koronavirüs salgınının psikolojik yansımaları ve salgınla başa çıkma. *Turkish Studies*, 15(4), 531-554.
- Haverkate, M., D'Ancona, F., Giambi, C., Johansen, K., Lopalco, P. L., Cozza, V., Appelgren, E., VENICE project gatekeepers and contact points (2012). Mandatory and recommended

vaccination in the EU, Iceland and Norway: Results of the VENICE 2010 survey on the ways of implementing national vaccination programmes. *Eurosurveillance*, 17(22), 20183.

Heyerdahl, L. W., Vray, M., Leger, V., Le Foulter, L., Antouly, J., Troit, V., & Giles-Vernick, T. (2021). Evaluating the motivation of Red Cross Health volunteers in the COVID-19 pandemic: A mixed-methods study protocol. *BMJ Open*, 11(1), e042579.

IAB Türkiye İnternet Ölçümleme Araştırması Gemius (2019, 15 Ocak). *Aralık overnight 2019 top 20 listeleri*. https://www.iabturkiye.org/UploadFiles/TopTwentyFiles/Internet_audience_toplist_12_2019_Overnight.pdf

IAC (Immunization Action Coalition) (2019, January 15) *Vaccine information you need, how vaccines work*. <https://vaccineinformation.org/how-vaccines-work/>

Johnson, N. F., Velásquez, N., Restrepo, N. J., Leahy, R., Gabriel, N., El Oud, S., Zheng, M., Manrique, P., Wuchty, S., & Lupu, Y. (2020). The online competition between pro- and anti-vaccination views. *Nature*, 582(7811), 230-233.

Kahraman, E., & Altındış, M. (2020). COVID-19 Aşları; Pandemiye Sona Doğru. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 4(3), 240-249.

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.

Kardeş, S., Banko, Ç., & Akman, B. (2017). Sosyal medyada suriyeli sığınmacılara yönelik algı: Bir sözlük değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 4(2), 185-200.

Kavaklı, N. (2019). Yalan haberle mücadele ve internet teyit/doğrulama platformları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 663-682.

Kutlu, R. (2017). Çocukluk çağı aşları childhood vaccinations. *Türkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics*, 8(5), 311-318.

Memiş Doğan, M., & Düzel, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 739-752.

Özata, F., & Kapusuz, S. (2019). Aşı kararsızlığı ve aşı reddi konusuna sosyal pazarlama bakış açısından çözüm önerileri. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 65-83.

Puri, N., Coomes, E. A., Haghbayan, H., & Gunaratne, K. (2020). Social media and vaccine hesitancy: New updates for the era of COVID-19 and globalized infectious diseases. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 16(11), 2586-2593.

Rhodes, M. E., Sundstrom, B., Ritter, E., McKeever, W. B. & McKeever, R. (2020) Preparing for A COVID-19 vaccine: A mixed methods study of vaccine hesitant parents. *Journal of Health Communication*, 25(10), 831-837.

Sarioğlu, E. B., & Turan, E. (2020). COVID-19 ile ilgili haberlerde bilginin yeniden üretilmesi sürecinin infodemik açıdan analizi. *Turkish Studies*, 15(6), 819-837.

Soğukdere, Ş., & Öztunç, M. (2020). Sosyal medyada koronavirüs dezenformasyonu. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 59-85.

- Susar, A. F., & Narin, B. (2013). Sosyal paylaşımın tecimselleştirilmesi bağlamında internet reklamcılığı: Ekşi sözlük örneği. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 53-66.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2021, 15 Ocak). *Genel koronavirüs tablosu*. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2021, 15 Ocak). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- WHO (World Health Organization). (2020a). *Subject in focus: Developing trans-disciplinary science: Infodemiology, the science behind infodemic management. Situation Report-169*. 7 July 2020. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200707-covid-19-sitrep-169.pdf?sfvrsn=c6c69c88_2
- WHO (World Health Organization). (2013). *What in fluences vaccine acceptance: A model of determinants of vaccine hesitancy*. 15.11.2021. https://www.who.int/immunization/sage/meetings/2013/april/1_Model_analyze_driversofvaccineConfidence_22_March.pdf?ua=1
- WHO (World Health Organization). (2020b). *Novel coronavirus (2019-nCoV) situation report -22*. 15.01.2021 <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200211-sitrep-22-ncov.pdf?sfvrsn=fb6d49b12>
- WHO (World Health Organization). (2021a, January 15). *WHO coronavirus disease (COVID-19) dashboard*. <https://covid19.who.int/>
- WHO (World Health Organization). (2021b, January 15). *Types of vaccine. WHO. Module 1: Introduction to vaccine safety*. <http://vaccine-safety-training.org/types-of-vaccine-overview.html>
- Wilson, S. & Wiysonge, C. (2020). Social media and vaccine hesitancy. *BMJ British Medical Journal*. 5(10), e004206.
- Yalçın N. (2015). *Sosyal medyada simgesel şiddet: Ekşi sözlük örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Yavuz E. (2020). COVID-19 aşıları. *Türk Aile Hekimleri Dergisi* 24(4), 227-234.
- Yıldırım, A. (2014). Bir halkla ilişkiler aracı olarak twitter: T.C. Sağlık Bakanlığı örnek incelemesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(4), 234-253.
- Yıldırım, O., & Başer, E. (2016). İnternetin girişimciliği kapsamında değişen enformasyon siteleri üzerine bir değerlendirme. *Global Media Journal TR Edition*, 6(12), 172-200.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, İ. (2020). Sosyal medya salgını: Türkiye'de koronanın mizahi yönü. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6, 150-172.
- Yiğit, T., Oktay, B. Ö., Özdemir, C. N., Moustafa Pasa, S. (2020). Aşı karşıtlığı ve fikri gelişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1244-1261.

